

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

SAYI : 3

YIL : 1989

**İBN HACER — AYNİ ÇATIŞMASININ BUHARİ
ŞERHLERİNDEKİ TEZÂHÜRÜ**

I

Dr. Talat SAKALLI*

GİRİŞ

Hz. Peygamber hayatta iken ezberlenmeye ve yazılmaya başlanan hadis, daha Hz. Peygamber'in vefatına müteakib asırlar içinde belli bir literatür kazanmaya başlamıştı. Okuma - yazmanın yok denilebilecek kadar az olduğu bir muhitten yayılan İslam'ın ana kaynak ve delillerinden biri niteliğindeki hadis, iki-üç asır içinde, daha sonra doğacak olan İslamî ilimler için çekirdek özelliğine kavuşmuştu.

İslam kültür ve medeniyeti, fetihlere paralel olarak büyük ölçüde parlamış ilk dört, hatta beş asır içinde yazılan kıymetli eserlerle, bütün dünyaya kendisini kabul ettirmiş, kısaca altın çağını yaşamıştı. Yeni ilimler doğmuş, büyük ilim adamları yetişmişti.

Hicri III. asırda yazılarak, kısa zamanda İslam aleminin rağbet ve ilgisini kazanan, hatta Kur'ân-ı Kerim'den sonra ikinci derecede İslam kaynağı kabul edilen Buhari'nin Sahih'i, İslam Kültür çağının ilk devrelerinin ürünüdür. Bu ve buna benzer eserler, o devrin yorulmadan ve gayretle çalışan ilim adamları sayesinde yazılmış, şehirler, ülkeler dolaşarak toplanan hadisler de bu devrelerde kitaplarda toplanabilmişti.

Fakat ilk dört-beş asır devam eden bu İslamî kültür ve medeniyet, aktivitesi'nin hızını kaybetmiş, belli bir zaman sonra eski kitabların şerh ve talıkları ile, nadiren müstakıl eserler yazılır olmuştur. Bilhassa çalışmamızın konusunu teşkil eden İbn Hacer

(*) Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi.

ve Aynî'nin çağ ı olan IX/XV. as ır bu vasf ı en bariz şekilde gösteren çağ olmuşt u. Bu as ırda bir çok önemli şahsiyetler yetişmiş, bu ilim adamlar ının bir çoğ u, ansiklopedist bir karakter göstererek, her ilim dalında, çoğ u ş erh niteliğ inde olan eserler yazmak suretiyle ilim alemine hizmet etmişlerdir.

Bu as ırda Osmanlılar yükselme çağ ını yaşıyordu. İbn Hacer ve Aynî'nin yaşad ığı bölgeler ise Memlukluların elinde idi. Bu devirde, Kahire, İstanbul gibi bir ilim merkezi durumundaydı. Medreselerin bolluğ u, özellikle, İbn Haldun, İrakî, İbnü'l-Mulakkin, İbn Hacer, Sahavî, Aynî, Suyutî... gibi mümtaz simaların bu devirde ve bu şehirde yetişmesi bu iddiayı ispatlamaktadır. Bilhassa İslam Tarihçilię i, bu as ırda bir çok eser kazanmış tır.

Bu kadar geniş bir ilim çevresinde, yazdıkları eserlerle ilim alemine hizmet veren İbn Hacer ve Aynî, ilim meydanında karşı karşıya gelmişler ve birbirlerini tenkid etmişlerdir. Her ikisi de Buharî üzerine birer ş erh yazmışlardır. Aynî (855/1451) yazd ığı eserinin ismini «Umdetü'l-Kârî fî Ş erhi Sahîhi'l-Buharî» koyarken; İbn Hacer ise (852/1449) «Fethul-Bârî fî Ş erhi Sahîhi'l-Buharî» koymuştur. İbn Hacer ikinci bir eser yazarak, Aynî'nin itiraz ve tengidlerine cevap vermiş bu eserinin ismini de «İntikadu'l-İ'tirad» koymuştur. Aynî, Buharî, ş erhini, bir bakıma Fethu'l-Bârî'ye reddiye olarak yazmıştır. Bazı istisnalar olsa da, Aynî'nin ş erhinin hemen hemen her sahifesinde, İbn Hacer'e verilmiş bir cevap, yapılmış bir tenkid veya itiraza rastlamak mümkündür. Her ikisinin de aynı devirde yaşamaları aradaki rekabeti artırmış, mezheplerinin de farklı olması, yer yer tenkidlerde dozajın aşılmasına sebep olmuştur. Hatta bu iki muhaddisin münakaşaları Hanefî-Ş afiî mücadelelerinin tipik bir misali olarak bile gösterilmiştir. Bilhassa, ş afiîlerin her hangi bir dalda yazd ığı bir eseri, hanefîler de aynı konuda bir eser yazarak onları takib etmelerinin misali olarak da Aynî'nin ş erhi gösterilmiştir (1).

Fakat her ne olursa olsun, aradaki bu ihtilaflar ın iki muazam eserin vucuda gelmesinde kısmen de olsa âmil olduğ u da bir gerçektir. Çünkü bu tür ihtilaflar ve muhaliflerin itirazı muhatabı kamçılar, normal şartlarda dikkat çekmeyen, önemsiz gibi görülen bazı konular, bir tartışmada daha billurlaşır, yeni yeni fikirler doğ ar, meseleler ortaya gelir, kısaca ilim yap ılır.

İşte İbn Hacer-Aynî çatışmasını biraz da bu yönüyle ele almalıyız. Bugün hâlâ bir çok kütüphanede hadis sahasında ilk sıralarda yer alan bu iki şerh, belki de şöhretlerini aradaki bu ihtilafa borçludur. Zira daha yazıldıkları sıralarda bu harareti tartışma, bu iki müellifle sınırlı kalmamış çevrelerine de sirayet etmiştir. İbn Hacer'in bizzat kendi ifadeleri (2) ve o devir kaynakları bu bilgileri doğrulamaktadır (3).

Dikkat çeken husus, bu tartışmaya katılanlar daha çok İbn Hacer tarafında yer almaları ve onu savunmalarıdır. İbn Hacer ve talebesi bunu bize haber vermektedir. Fakat kaynaklarımız Aynî'yi, İbn Hacer'in tenkidlerine karşı savunan bir taraftarını nakletmemekte veya böyle bir şeyden bahsetmemektedir. Halbuki her iki şarih de oldukça itibarlı ve nüfuz sahibi kişilerdir. Bu durumun sebeplerini şu amillere bağlayabiliriz: İbn Hacer'in talebesi daha çoktur. Aynî ise buna mukabil sert ve tavizsiz bir mizaca sahip olması sebebiyle, etrafında kendisine muhalif olanların sayısını artırmış olabilir. Nitekim ömrünün sonlarında o kadar sıkıntı çekmesi, itibarını kaybetmesi buna işaret etmektedir. Dolayısıyla kendisine sahib çıkan bulunmamış olabilir. Zira ileride görüleceği gibi, Aynî yer yer bazı haksız tenkidleri veya tenkid etmeye değmeyecek meseleleri ortaya getirirse de, onun bir çok itibar ve tenkidleri, öyle dışarı atılacak değersiz şeyler de değildir. Ayrıca burada, Aynî'yi tenkid edenlerin içinde diğer mezheplerden, yani Şafii olmayanların da olmasını hatırlatalım. Bu da gösteriyor ki, İbn Hacer, Aynî'den daha çok sevilmekteydi ve ondan nüfuzlu idi.

Bunların yanısıra psikolojik ve sosyolojik unsurları da unutmamak lazımdır. Belki Aynî'yi bu tür harekete zorlayan sebeplerden biri de Feth'in daha o devirde gördüğü bu kadar rağbet ve eser tamamlandıktan sonra İbn Hacer tarafından verilen kabul merasimi gibi bir takım merasimler de olabilir. Kendisi'nin okuduğu bu eserde, gördüğü bazı hataları sebebiyle, bu eserin bu kadar büyük bir rağbete layık olmadığını belirtmek, Umdetü'l-Kârî'nin makaddimesinde de zikrettiği gibi bazı arkadaşlarının da ısrarlı talepleri üzerine Feth'i layık olduğu makama oturtmak istemiş olabilir.

Aynî'nin koyu bir Hanefî alimi olduğunu göz önüne alarak (4), Tahavî gibi Aynî'nin hayran olduğu (5) Hanefî imamını kar-

şısına alan İbn Hacer'e (6) karşı çıkmaması düşünülemezdi. Onun gerek mezheb imarlarını savunmak için, gerekse benimsediği fikirleri tenkid eden kişiye sessiz kalmasında pek mümkün değildi.

Kısaca söylemek istediğimiz şey, bu çatışma sadece ilmi tenkid kaygısından doğmuş değildir. Zira böyle olsaydı herhalde bu, Buharî şerhleri ile sınırlı kalırdı. Diğer sahalara taşmazdı. Halbuki biz aradaki bu tartışma ve çatışmayı edebî sahada ve sosyal hayatta da müşahede ediyoruz.

Aynı «es-Seyfü'l-Münned fi Sireti'l Meliki'l-Mü'eyyed» (Kahire 1967) isimli bir kitab yazmıştır. Mezkur eserin bir kısmı nesir, bir kısmı da nazımdır. İşte İbn Hacer'i bu kitabın karşısında da görüyoruz. Hemen bir reddiye yazarak, bu kitabı vezin başta olmak üzere, diğer gramerle ilgili konularda eleştirmiş ve adını (Kaze'l-Aynı) koymuştur (7). Bu eseriyle İbn Hacer, vezinsiz veya vezni bozuk 400 kadar beyt ile nazmında rekâbet bulunan cümleleri tenkid etmiştir. Fakat bu tenkidin esas sebebinin aradaki rekabetten ileri geldiğini bizzat o devirde çocukluğunu yaşamış olan Suyutî (911/1505) beyan etmektedir (8).

Tartışma bununla da kalmamış, Müeyyediye medresesinin minaresinin yıkılması İbn Hacer için yeni bir günün doğmasına sebep olmuş ve fırsatı değerlendirmiştir. Zira bu kaza sırasında Aynı bu medrese de hadis müderrisliği yapıyordu. İbn Hacer bu hâdise üzerine hemen iki beyitlik bir şiir yazar.

Bu beyitleriyle, Sultan el-Müeyyed'in yaptırdığı Caminin güzel ve revaklı olduğunu söyleyerek, bu şaheserin ortada görüldüğünü, minaresinin biraz eğilmiş olduğu halde şöyle dediğini anlatır: «Biraz ağır olun! Benim yıkılmama el-ayn'dan daha zararlı bir şey yoktur». Burada bana göz değdi manasına işaretle, Aynı'nin şu tarzde bulunur (9).

Aynı de buna karşılık yine aynı ulupla cevap verir. Yine o da iki beyitlik bir şiir yazarak, İbn Hacer'in tarzlerini cevaplandırır.

Aynı yazdığı bu şiirde, gelin gibi süslenmiş bir minarenin yıkılışı Allah'ın takdiri ile olduğunu, fakat bazılarının bunun yıkılmasını nazar değmesine, yani kendisine tarzle «ayn» isabet etmesine bağladıklarını, halbuki bu görüşün hata olduğunu, hakikatte

bu yıkılışının sebebinin taşın yerinden düşmesinden kaynaklandığını ifade etmek ister. Aynı de bu sözlerle İbn Hacer'in kadılıktan azledilmesine tarizde bulunmaktadır (10).

İbn Hacer-Aynı arasındaki bu tür çatışmalar gösteriyor ki, bu rakabet hem geniş bir saha içinde, hem de uzun bir sürede cereyan etmiştir. Bizim esas konumuz olan Buhari şerhlerindeki çatışmaları, meseleyi ortaya koyan veya mahiyetini açıklayan en güzel misaldir. Çünkü bu tartışmalarda birbirine söylemedik çok az şey bırakmışlardır. Onlardan birinin bir vesile ile söylediğini diğeri başka bir vesile ile söylemiştir. Şöyle ki :

Aynı bir vesile ile İbn Hacer'i anlayış azlığı (11) ile itham eder ve bilmediği anlamadığı konularda hiç olmazsa susması gerektiğini söyler ve böyle bir edebe kendisini davet eder (12).

İbn Hacer de Aynı'ye aşağı yukarı aynı şeyleri söylemekle yetinmez, İntikad'da tenkidlere cevap verirken, meselâ Buhari'nin ayakta su içme ile ilgili babında (13) yer alan bir sened tartışmasında İbn Hacer, kendisinin Feth'de muhaddislerin koyduğu bir kaideye işaret ettiğini, hatta bu söz konusu meselede el-Hâtib'in (463/1071) el-Mühmil ismiyle bir eser bile yazdığını söyledikten sonra, bu kadar açık bir hakikati inkara kalkışan kişinin, yani Aynı'nin kendisini aleme hadis ehli olmadığını ilân ettiğini; durum bu merkezde olunca, muarızın hiç olmazsa susmak suretiyle kendini gizlemesi gerektiğini hatırlatır (14).

Yine diğeri bir vesile ile (15) «bu itirazı yapan kişi, bu ilmi bilmediğini ilan ediyor» (16), bu sözler hadis ilmiyle bir ünsiyeti olmayan kişinin sözleridir» (17), «hadisin zahirinden kastedilen gayeyi anlamamıştır» (18), «yaptığı şu tenkidden bu mu'terizin anlayış miktarı ve cümle terkiibini ne kadar bilebildiği anlaşılıyor, Allah yardımcısıdır» (19), «anlayışı bu kadar olan bir kişi bir başkasını nasıl tenkide kalkışır?» (20), «en yüksek sesle nida eden bu mu'teriz diyor ki, ben zalimim ve cahilim» (21) gibi sözleri tekrarlar.

Bu meyanda ilginç bulduğumuz şu misali verelim: Buhari Hasan-ı Basri'den (110/728) şu eseri nakleder: Kefende beşinci bezle, ölünün uylukları ve dizleri sarılır. Bu örtü (Dir'i)'ın altında olması gerekir.» (22). İbn Hacer bu eserin bir benzerini İbn

Ebî Şeybe'nin (235/849) valetliğini söylemesi üzerine (23), Aynı, «İbn Ebî Şeybe'nin bu eseri kimin vasıtasıyla ve nerede vaslettiğini açıklamamıştır. Açıkca bu iddia doğru değildir» (24) diyerek karşı çıkar. İbn Hacer de ona şöyle cevap verir: «Bu kişiye düşen vazife İbn Ebî Şeybe'nin Musannaf'ını iyice araştırmaktır. Bulabilirse sussun, bulamazsa sorsun. Zaten bu adam devamlı bir işi baştan reddetmeyi adet haline getirmiştir (25).

Böyle tartışma ve suçlamalar üçüncü bir şarihi anlama ile ilgili meselelerde de sözkonusu olmuştur. Mesela İbn Hacer, Ehli eşek etleri ile ilgili babda Tahâvî'nin bu konudaki görüşlerini nakleder. Buna göre Tahavî «ehli eşek etinin tahrimi konusunda, Hz. Peygamber'den rivayet olunan hadisler tevatür derecesine bile ulaşsaydı, nazar bu etin helâl olmasını gerektirirdi. Çünkü ehli olan hayvanlardan eti haram olanların hepsinin, vahşilerinin de etinin haram olduğu hususunda alimler icmâ etmişlerdir. Mesela domuz eti gibi. Alimler vahşi eşek etinin helâl olduğu konusunda icma ettiklerinden, nazar (kıyas) ehli eşek etinin de helâl olmasını iktiza eder» demektedir. İbn Hacer bu iddiaya mukabil, icma iddiasının reddedilmiş olduğunu, zira ehli hayvanlardan bir çoğunun etinin hükmünün, vahşilerinin etlerinin hükmü ile farklı olduğunu açıklayarak, bu konuda kediye misal olarak verir (26).

Aynı İbn Hacer'in reddiyesinin merdud olduğunu belirttiğinden sonra, onun Tahavî'yi anlamadığını, hatta sözlerinin aksini anladığını açıklar. Daha sonra da şöyle der : «Çünkü Tahavî'nin kasdı, etinin haram olduğu konusunda icma olan ehli hayvanların hepsi, vahşi olduklarında da aynı hükme tabiidirler. Domuz etinde olduğu gibi. Çünkü ehli veya vahşi farkı olmaksızın bu hayvanın etinin haram olduğu konusunda icma vardır. Dolayısıyla onun demek istediği, vahşi hayvanlardan, etinin yenmesinin haram olduğu konusunda icma edilmiş her hayvanın, ehlinin etinin helâl olması gerekir istikametinde değildir. Mesela, (ed-Duyûn) gibi. Zira bu hayvanın haram olup olmadığı konusunda ihtilaf vardır. Dolayısıyla bu durum ehli samur'un helâl olmasını gerektirmez (27). İşte İbn Hacer bu ifadeleri olduğu gibi nakleder ve bir cevap vermez (28). Tahavî'ye baktığımızda, Aynı'nin dediğininin doğru olduğunu anlayabiliriz. Çünkü Tahavî konu ile ilgili hadisleri ele alır ve sonuçta Hz. Peygamber'den rivayet olunan ehli eşek etinin haram olması konusundaki hadislerin tevatür derecesinde olduğunu söyler. Daha sonra İbn Hacer'in id-

diasıyla ilgili meseleye gelir ve onun söylediği gibi değil, ehli eşek etinin kıyas yoluyla helal olması gerektiğini, fakat Hz. Peygamber'in hadisine ittibanın daha evla olduğu şeklinde izah eder. Bu durumda İbn Hacer Tahavî'nin konu ile ilgili açıklamalarını yanlış anlamıştır diyebiliriz (Tahâvi, IV 210).

Bundan başka Aynî bu şerhinde diğer Buharî şarihleri ile de sık sık tartışmalara girmiş ve çeşitli vesilelerle onları tenkid etmiştir. Mesela Buharî'nin ilk şarihi Hattabi'nin (388/998) şerhi, onun en güvendiği ve sık sık görüşlerine başvurduğu bir kaynaktır. Buna rağmen, ondan bu kadar istifade etmesi, Hattabi'nin yanlış gördüğü fikirlerini tenkid etmesine mani olmamıştır. Bilhassa Hanefilere hücum ettiği konularda, ona cevap vermeden geçmemiş, hatta onun delilsiz ve taassubla konuştuğunu çekinmeden söyleyebilmiştir (29).

Aynî, Nevevi (30), Tavdih sahibi (31), hatta kendi şeyhi el-Hafız Zeynüddin el-İraki'yı (32) bile aynı sebeplerle tenkid etmekten çekinmemiştir.

Aynî böyle isimler vererek, şarihleri tek tek yeri geldikçe tenkid etmesinin yanısıra, şerhi Umde'de, diğer Hadis şarihlerini toptan tenkid ettiği yerler de az değildir. Mesela cenazenin arkasından ailesinin ağlaması yüzünden ölünün azab göreceğini haber veren hadisin muhtelif rivayetlerinde (33) şöyle der : «Ben bu kitabın şarihleri arasında bu konuda rivayet olunan hadislerin tamamını tahkik ederek, hakkıyla açıklayabilen birini görmedim. Bilakis bir çoğu açıklamalarını tertibsiz ve hadisin metnine sadık kalmadan uzatıp gitmişlerdir. Öyle ki, bir okuyucunun bu konuda tatmin edici bir izahı bulabilmesi mümkün değildir.» Daha sonra kendisi bu görüşleri sekiz maddede özetler ve en güzel görüş olarak da, bir kişinin, Dünya'da ve Ahirette diğer bir kişinin fiilinden dolayı azab görmesinin caiz olmadığını ifade eden görüş ile «Hiç kimse kimsenin günahını çekmez» (34) ayetinin sadece Ahiret için geçerli olduğunu anlatan görüşleri tercih eder (35).

Bazen de onları, konuyu haddinden fazla uzatarak, okuyucunun zihnini karıştıracak kadar bir tertibsizlik içinde meseleyi işlediklerini, ayrıca birbirlerini tenkid ederken edeb sınırlarını aştıklarını anlatır (36). Bu konuda hepsinin iddialı oldukları hal-

de, bazı konuları göz ardı edip, bir şey söylememeyi tercih ettiklerini açıklar (37). Bu sebeplerle zaman zaman şarihlerin hiç birinin fikrini veya görüşünü beğenmeyerek, yaptıkları izahları tefekkür ve basiretten uzak bulur. Bununla kalmaz kendi izahlarının en güzel tefsir olduğunu da iddia eder (38).

Yine bir başka yerde (39) Aynî, «ne Buharî şarihlerinden, ne de Müslim şarihlerinden bu konuyu gerektiği gibi izah edebileceğimi rastlamadım, özellikle de bu sahada sonucu olmayan öncüllerle (mukaddemelerle) büyük iddialarda bulunanlar...» (40) der. Haliyle son cümleden kasdettiği yine İbn Hacer'dir. Bunun üzerine İbn Hacer de ona bu konuda cevap vermek ihtiyacını hissetmiş ve ancak şunları söyleyebilmiştir. «Kim onun tenkid ettiği şeye bakar da, o konuda ifrat derecesinde kendisinden bazı ilaveler yaptığını görerek üzerinde iyice düşünürse, onun, bazı tasarruflarla, doğru olan bazı şeylerin doğruluğunu açığa çıkardıktan sonra nasıl gözlediğini anlayabilir» (41).

Biraz önce de belirttiğimiz gibi Aynî, şarihlerin hepsinin birini saygı sınırlarını aşarak tenkid ettiklerini söyler. Fakat bununla da kalmaz. Bir kaç yerde bu tenkidi bizzat İbn Hacer'e yöneltir ve bu sözlerin hedefini tam olarak gösterir. Mesela İbn Hacer, cünübün teri ile ilgili (Buharî, 5/Ğusl, 23) babdaki (İnhaset) kelimesini, hadislerin tahricini yaparak, durumunu anlatır. Manalarını da verir. Arkasından şöyle der : «Şarihler burada bazı ravilerin tashifinden kaynaklanan ve burada anlatılmakla vakit zayiinden başka bir şeye sebep olmayacak olan muhtelif lafızları da naklettiler... (42). Aynî buna karşılık, «İbn Hacer'in kendisinin yanında üç rivayetten başka bir rivayetin sabit olması, başkasının yanında da sabit olmamasını gerektirmez. Sonra onun rastladığı bir meseleyi, bir başkası ayrı bir şekilde izah ederek, onun gibi izah etmemesini tashifle nitelendirmesi saygılı bir davranış değildir. Çünkü bir şeyi bilmeyen kişi, bir başkasının o konuyu bilemeyeceğini iddia edemez» diyerek (43) onu tenkid eder.

İbn Hacer de haklı olarak ona şöyle cevap verir: «Burada söylenecek ilk söz veya cevap gayet açıktır. Bunun için biz ikinci cevaba geçelim: Her şeyden önce hadiste söz konusu olan hâdis birdir. Mahreç birdir. Ebu Hureyrenin söylediği ve tartışma konusu olan kelime birdir. Dolayısıyla bu durumda geriye sadece ter-

cih kalıyor, Tercih edilen, kelime şayet rivayetle sabit olursa, ravi bu lafzı mana olarak rivayet ettiğine hamlolunur. Sabit olmadığı takdirde de söz konusu lafzı ravinin tashîf ettiğine hamlolunur. Hafız ve «itkan» sahibi bir ravini rivayetini doğruya hamletmek, bu sıfatları taşımayan ravinin rivayetini doğruya hamletmekten daha evlâdır. Bu açıklamalar tenkidin bir yönüne cebavtır. Öbür taraftan cehaleti tesbit etmek saygıyı yok etmez. Ama yine de bu şahıs beni, layık olmadığım şeyle itham etmiştir» (44).

Görüldüğü gibi İbn Hacer ilmi zihniyetin gereğini ve ilmin gelişmesi için açılan yolda yürümenin luzumunu anlatarak gayet güzel bir cevap vermiştir. Aynı'nin mücerred olarak, başka bir alternatif göstermeden, kuru bir iddia ile onun bilmemesini öne sürerek, yukarıdaki cümlelerle ve ilimde kabul ettiği otorite fikriyle çürütmeye çalışması kendisini güç durumda bırakmıştır. Ayrıca İbn Hacer'in söz konusu şeyleri bilmemesi iddiası da açıkca yanlış bir hükümdür. Zira İbn Hacer bu ihtilafları bilmeseydi, o kaynaklara atıfta bulunmazdı.

Yine Aynı, İbn Hacer'i (eş-Şuf'a) kelimesinin okunuşu konusundaki görüşlerinden dolayı aynı şekilde tenkid eder.: İbn Hacer bu kelimenin aslında fa'nın sukunu ile okunduğunu, fakat bazılarının bu harfi harekeleyerek okuduklarını, bu okunuşun da hata olduğunu söyler (45). Aynı bu ifadeleri de yine saygısızlık olarak niteleyerek şöyle der: Fukahaya açıkca hata isnadı saygıya riayet açısından uygun bir davranış değildir. Halbu ki burada şöyle demesi gerekirdi: «Burada doğru olan okunuşun fa'nın suknuyle...» (46). İbn Hacer davasında ve söylediği sözlerin doğru olduğu görüşünde ısrar ederek, bu ifadelerinin «saygının ta kendisi» olduğunu belirtir ve hata nisbetini, fukahadan bu kelimeli fa'nın harekesiyle okuyanlara aid olduğunu, zira cumhurun fa'yı sukunuyle okuduğunu anlatır (47).

Bir başka yerde Buharî şarihlerinden Mogaltay'ın bir ravi ismini tesbit konusunda hataya düştüğünü söyleyen İbn Hacer (48), Aynı'nin aynı iddiasına maruz kalır. Çünkü Aynı şeyhini mazur görerek onun bu meselede Kutbuddin'e tabî olduğunu, belki de Moğaltay'ın elindeki nüshada müstensih hatası bulunduğunu söyler (49). İbn Hacer yine ısrarla, Moğaltay'ın hata ettiğini iddia eder (50). Aynı konuda daha başka misaller bulmak da mümkündür (51).

Aynî'nin bu tür tenkidleri niçin yaptığı konusunda muhtelif ihtimaller ileri sürülebilir. Fakat önceki alimlere toz kondurmanın geleneği bu konuda en önemli amil olsa gerekir. Nitekim ifadelere daha çok bu doğrultudadır. Halbuki İbn Hacer'i şeyhlerinin ismini ta'zîm ifadesi ile kullanmaması sebebiyle (52) tenkid eden Aynî (53), kendisi de bazen, kendinden önce yaşamış alimleri hatta sahabeyi bile «Ali, Muaviye» şeklinde (54) zikredip, herhangi bir ta'zîm ifadesi kullanmadığı gibi, İbn Hacer Şeyhi Moğoltay'ı nasıl anarsa, aynen kendisi de onun ismini herhangi bir hürmet ifadesi kullanmadan zikrettiği yerler vardır (55).

Aynî'yi bu tür tenkidlere iten sâikin, muhtemelen onun mezhebi'nin imamı olan alimleri mücerred isimleri ile zikreden; fakat kendi mezhebinin imamlarını saygı ile zikreden İbn Hacer'in (56) tutumuna tahammül edememesi olabilir.

Yine Aynî, zaman zaman İbn Hacer'i kibirlilikle suçlarken (57), İbn Hacer de onun hakkında aynı iddiaları dile getirir (58).

Öbür taraftan İbn Hacer, Aynî'nin itirazı çok sevdiği için bazı konuları görmemezlikten geldiğini (59), yaptığı tenkidin sadece inad ve taassubtan başka bir şey olmadığını (60) da yer yer dile getirerek tenkid tarisiyonunu yükseltir. Hatta Aynî yaptığı izah için «bu kalbime feyz-i ilahîden ilham olundu deyince (61), (halîyle burada İbn Haceri yine tenkid ettiğinden dolayı) İbn Hacer buna tahammül edemeyerek, «şu adamın sözü üzerinde düşünen ve yaptığı tasarruftan anlayış seviyesini anlayan kişi, bu feyzi sadece kendisine mahsus kıldığını rahatlıkla anlar ve bu sebeble de çok az temyiz kabiliyetine sahip olan bir araştırmacı, bu adamın bir başkasından asla razı olmadığını kavrayabilir. Bizim bu iddiamızdan da asla şüphe etmez» (62) der.

İbn Hacer'in zaman zaman da tenkidlere cevap verirken sinirlendiği, ifadelerinden hissedilir. Bunun için de sert çıkışlarına rastlamak mümkündür. Mesela, İbn Hacer'in bir yorumunu ele alan Aynî (63), «Ne dediği anlaşlamıyor...» şeklinde bir ifade ile karşı çıkar (64). İbn Hacer buna çok kızmış olacak ki, «İşte böyle dedi! Dediğini anlamayan kimseye söylecek ibr söz yoktur.» diyerek cevap verir (65). Aynî bir başka meselede, İbn Hacer için aynı iddiaları kullanınca, bu sefer uslubu değiştiren İbn Hacer «Anlamıyorsa bana ne!» der (66). Hatta Aynî'nin «anlaşlamıyor»

«bilinmiyor» dediği her yerde (67), İbn Hacer hemen aynı şeyleri tekrarlar: «anlamadıysa bana ne!» ve başka bir cevap verme ihtiyacını da duymaz (68).

Bu uslubdaki tartışmaya en güzel misal şudur: «Bâbü men teberraze alâ lebeneteyni» (68a) bâbında İbn Hacer (lebene) kelimesini çamurdan veya bunun haricindeki şeylerden (ev ğayrihi) bina için yapılan şeydir (69) diye izah eder. Aynı ise (ev ğayrihi) lafzının bir manasının olmadığını, normal olarak kerpiçin çamurdan başka şeyden yapıldığını izah eder (70). İbn Hacer burada söyleyebileceği pek bir şey olmadığı halde, sadece, «yine ilk söylediğimi söylüyorum, o anlamıyorsa bana ne!» diyerek iddiasında ısrar eder (71).

Bu türlü tartışmalarda gurura dokunduğundan, hatayı kabul etmek muarızların pek işine gelmiyor. Halbuki hatayı itirafın en güzel bir fazilet olduğunu en az, diğer insanlar kadar onlarda bilirler. Fakat bu hakikati kabul edip, hatayı ikrar ve benlik duygusunda nkurtulabilmek insana çok ağır geldiğinden İbn Hacer de böyle bir savunma içine girer.

Şeyhu'l-İslam, allâme, hafız... gibi sıfatlarla anılan İbn Hacer, zaman zaman Arab dili konusunda Aynı tarafından tenkid edilmiş, «bunun buradaki şu izahları Arabca'dan ve aynı zamanda lafızların manalarından istinbatı anlamayan kişinin sözleridir» (72) gibi ağır ifadeler kullanılmış, fakat İbn Hacer gözden kaçırdığı küçük bir ayrıntıdan dolayı, bu konuda tenkide uğradığını ikrar edip, hatasını düzeltmek yerine, tartışmayı İntikad'da olduğu gibi nakledip, cevap vermemeyi uygun görmüştür (73). Fakat o da bir fırsatını yakalayarak, Aynı'yi bu dili bilmemekle itham etmeyi ihmal etmemiştir (74). (Halbuki burada Aynı'nin tefsir ve şerhi daha anlaşılır ve mantıklı görülmektedir) (75).

Yine Aynı bir başka yerde onun sarf ile ilgili bir açıklamasına (76), Aynı «Arabcadan az bir şey bilen kişi bile bunları söylemez» diyerek (77) hatalı gördüğü konuları gösterir. İbn Hacer'de buna sabredemez ve şöyle der: «Muarızın şu tenkidinden başka bir tenkidi olmasaydı, onun çirkinliği için sadece bu yerdeki şu ifadeleri yeterli olurdu. Allah bunu bana ihsan ettiği için, o'na hamd olsun» (78). Sadece bu ifadelerle cevap verir ve tenkidi görmezlikten gelir daha doğrusu cevap verilemeyecek kadar değersiz bulur.

Bazen İbn Hacer bunun gibi tenkide açık açık cevap vermek yerine, bunu insaf sahibine bırakır (79). Yine büyük ve küçük günahların sınıflandırması veya mahiyetleri ile ilgili bir tenkidde (80) aynen şöyle söyler: Bu sözleri hikaye etmek, cevap vermeye ihtiyaç bırakmaz.» (81). Bir başka yerde i'rabla ilgili bir tartışmada (82), Aynî, konuyu üç başlık altında inceleyerek, onu tenkid edince (83), İbn Hacer bu itirazları çok luzumsuz bulur ve «kiim boş yere zaman kaybetmek istiyorsa onun kitabına müracaat etsin (84) der.

D İ P N O T L A R

1. Bezlü'l-Mechûd, I. 10-11.
2. Bkz. İntikâd, 2b.
3. Nitekim hem Aynî'nin, hem de İbn Hacer'in talebeliğini yapmış olan Şehavî (Tibr, s. 378; Seyfî, Mukaddime, zâ), İbn Hacer'den bahsederken «şeyhimiz» tabirini kullanmakta (msl. bkz. Dav. X. 133) ve aradaki bu ihtilafda İbn Hacer tarafından yer almakta olduğunu şu ifadelerden anlıyoruz: Aynî'nin eserlerinden biri **Umdetü'l-Kâri** ismini verdiği 20 cildlik eserdir. Bu eserini «şeyhimiz» İbn Hacer'in şerhinden özetleyerek yazmıştır. Hatta onun bu eserinde yer yer bir varak kadar yaptığı nakillere rastlamak mümkündür. Aynî bazen bu nakilleri tenkid ettiyse de, şeyhimiz büyük bir cild eser yazarak ona cevap vermiştir. Bu cevablardan önce de, Aynî şerhinin mukaddimesinde onu tenkid ettiğini görünce **el-İstinsâr alâ't-Tâin** ismini verdiği bir cildlik eseriyle cevap vermiştir. Bu eserinin yani İntikad'ın mukaddimesinde kendisine yönelttiği tenkidleri ve bihassa kendisinden yaptığı nakilleri açıklamıştır.» Daha sonra yukarıda zikrettiğimiz, İbn Hacer'in isimlerini saydığı alimlerin ismini sayar ve bunların da Aynî'nin tenkidinin yersizliğini açıkladıklarını, İntikad'ın mukaddimesinden nakleder. Daha sonra da oturacağına oturtular veya makamına indiler. Şeyhimiz bilerek kısalttığı veya tamamen hazfettiği hadislerin tamamını zikretmek, ravilerin hayat tercemeleri, kısa bir açıklama ile kolayca anlaşılacak konularda lugatçilerin görüşlerinin tamamını nakletmek ve buna benzer konularda Aynî sözü uzatmıştır. Nitekim fazilet sahibi birisi şeyhimize Aynî'nin şerhindeki bedâet yönünü tercih etmesinin (her halde İbn Hacer Aynî'nin bedî yönünü beğenmiş olmalı) sebebini sorduğunda, şeyhimiz, «Bu açık bir şeydir. Fakat o, bunu da Rüküddin'in şerhinden nakletmiştir. Ben ondan önce bu şerhi görmüştüm. Fakat o zaman henüz tamamlanmamış olduğundan ve Aynî'nin hılafına, şerhimde böyle konuları uzatarak kacmini çoğaltmamayı ve eser bittikten sonra bitkin düşerim korkusuyla mezkur şerhden nakil yapmamayı uygun gördüm.» diye cevap vermiştir. Bunun üzerine başka bir söz ilave etmemiştir. Kısacası Aynî'nin şerhi çok geniştir. Fakat şeyhimizin şerhi gibi yayılmamıştır. Yine çevre beldelerinin sultanları bu şerhi elde etmek istememişler ve bu şerhin müellifi hayatta iken bunu elde etmek için yarışmamışlardır. Bu durum hâlâ da böyle devam etmektedir (Tibr, s. 378-9; krş. Dav. X. 133-4).

4. Fevâid, s. 207.
5. Aynî, IV. 23, V. 345.
6. Feth, I. 345-6, 267.
7. Dav, X. 137, krş. Buğye, II. 275.
8. Buğye, II. 276.
9. Buğye, II. 276.
10. Husnû'l-Muhadara, II. 146.
11. Aynî, X. 582, X. 46.
12. Aynî, X. 455. Aynî bir münasebetle İbn Hacer, İbn Battal'a itiraz ettiği içü (Feth, XIII. 203) bu ifadeyi kullanır.
13. Buhari 74/Eşribe, 16.
14. İntikâd, 199a. İbn Hacer bu iddiayı Feth'de Kirmani için de söyler. Kirmani sened ile ilgili bir konuda «Burada iki şey ihtimal dahilindedir. Birincisi...» (kirmani, I, 67-8) şeklinde iki ihtimali anlatmaya çalışır. İbn Hacerde buna mukabil, «birazcık isnad ilminden anlayan kişinin durumunu göstermek için şu kadarı yeterlidir. Bu tür konularda aklı ihtimallerin hiç yeri yoktur.» diyerek bu ihtimalleri çürütür ve onu eder. Ayrıca bkz. Feth, X. 123.
15. Feth, VI. 489; Aynî, VII. 54.
16. İntikad, 154b.
17. A.e., 49a.
18. İntikad, 63a. Tartışma için bkz. Feth, I. 401; Aynî, II.47.
19. İntikad, 66b; Buhari 6/hayz, 17. Hadis-bab münasebetiyle ilgili bir konuda.
20. İntikad, 70a. Aynî, Kirmani'yi İbn Hacer'e karşı savunur ve onun Kirmani'yi sırf tenkid için tenkid ettiğini söyler (Aynî, II. 236-7, krş. Feth, II. 22.) İbn Hacer de ona cevap verir ve sözlerini bu cümlelerle bitirir.
21. İntikad, 174a-b. Hadiste yer alan bir cümlede «iki kadın bir evde veya odada korunuyorlardı...» yer alan (ev) edatının, gerçekte (ev) mi, yoksa (ve) mi olduğunun tartışmasını yapan Aynî, farklı rivayetlere delil getirerek, İbn Hacer'e altı meselede itiraz eder (Aynî, VIII. 519; Krş. Feth, IX. 280-1.) İbn Hacer de «bu altı itirazın cevabı Güneşten daha açıktır, bunun için biz konuyu uzatmıyoruz» der ve bu sözlerle konuyu kapatır, cevap vermez.
22. Buhari, 33/cenaiz, 15.
23. Feth, III. 375.
24. Aynî, IV. 51.
25. İntikad, 99b-100a. Yine Buhari, 28/cezâ-i şayd, 19'da yer alan bir haberi, İbn Hacer Ebu Zer ve bir başkasının nüshalarında tasnif yapılarak rivayet edildiğini belirtir (Feth, IV. 434-5). Aynî bu iddianın karşısına çıkar ve doğru olmadığını başka nüshaları örnek göstererek izah eder (Aynî, V. 114). İbn Hacer de sadece «bu sözler bu ilmi bilmeyenin sözleridir»der (İntikad, 121b.).
26. Feth, XII. 78.
27. Aynî, X. 46.
28. İntikad, 197b.
29. Aynî, III. 419, II. 620.
30. Aynî, I. 271.
31. A.e., III. 31, IV. 535, V. 649, X. 86.
32. A.e. III. 474, IX. 585.

33. Muvatta', cenaiz, 33-5 Müslim, cenaiz, 17, Tirmizi, cenaiz, 24-25.
34. 6/En'âm, 164.
35. Aynî, IV. 89. Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Hatiboğlu, Hz. Aişe'nin Hadis Tenkidciliği, A.Ü.İ. Fakültesi Der. Cild. XIX. s., 62.
36. Aynî, X. 533.
37. A.e. II. 399. Bu sözleri ile İbn Hacer'i kasetmektedir. krş. Feth, II. 92.
38. A.e. II. 609-10. Aynî'nin şarihler hakkındaki bu tür tenkidleri sadece bunlardan ibaret değildir. Yine o şarihlerin bazı konuları ihmal ederek meseleyi göz ardı etmelerine hayret eder. Meselâ, Buharî'de yer alan ve ayetlerden alınmış bazı kelimeleri hiç açıklamadan, hatta nerede ve ayette geçtiğini söylemeden öylece bırakıp geçmeleri karşısında şöyle der: Kur'ân hafızı olmayan birisi, Buharî'yi okurken, böyle yerlere gelince takılıp kalıyor. Çünkü ayetin ne öncesini, ne de sonrasını bilebiliyor. Şerhlerden birine bakıp öğrenmek isteyince de, şaşkınlığı daha da artırıyor.» Bu şekilde kendisinininkinden önce yazılmış şerhlerin bu tür usul hatalarına işaret ettikten sonra, böyle şeyleri herkesin düşünemeyeceğini, konunun inceliklerini kavramak için, her kişinin idrak edemeyeceği bazı şeyler gerektiğini de üzerine basarak anlatır. (Aynî, VIII. 598, Aynî tenkid için bkz. Aynî, VIII. 661).
39. Buhârî, 30/savm, 62.
40. Aynî, V. 331.
41. İntikal, 127b.
42. Feth, I. 405-6.
43. Aynî, II. 59.
44. İntikad, 62a.
45. Feth, V. 342.
46. Aynî, V. 622.
47. İntikad, 125a.
48. Feth, V. 40.
49. Aynî, V. 211.
50. İntikad, 134a.
51. Feth, V. 88-9; Aynî, V. 272, İntikad, 128b. Burada İbn Hacer tartışmayı nakleder. Fakat hiç bir cevap vermez. Feth, XIII. 83-4, Aynî, X. 371, İntikad, 209a....
52. Feth, XIV. 80.
53. Aynî, X. 615-6; X. 571; krş. Feth, XIII, 454; Aynî, IX. 96.
54. Aynî, XI. 344.
55. Aynî, V. 211.
56. Msl. bkz. Feth, XII. 454.
57. Aynî, X. 103, krş. Feth, XII. 172.
58. İntikad, 39b. (Birazcık düşünen kişi benim dediğimin doğru olduğunu anlayabilir. Fakat saldırgan ve inatçı kişi bundan daha zor durumlara düşebilir.) İntikad, 25a. (Meselâ buradaki tartışma şudur: Cenazeyi takib etmek imandandır» babında yer alan (men ittebea cenâze) şeklindeki hadisteki (ittebea) fiilini esas alarak, cenazenin arkasından yürümenin efdal olduğunu savunanlara, bu kelimenin, hem beraberinde, hem de arkasında yürümek manasına geldiğinden hareketle, bunu iddia edenler için bu kelimenin delil olamayacağını söyler (Feth, I. 116-7). Aynî, İbn Hacer'in bu ifadelerle, kendisi için delil olanı, muarızlar için delil olanla birlikte nefyettiğini iddia eder. Sonrada şöyle der: Çünkü bu

kelimeyi tefsir ederken, bunun iki manaya geldiğini zaten sötledi. Dolayısıyla ne İbn Hacer'in ne de muarızının bu kelime delili olamayacağını hatırlatır (Aynî, I. 317), İbn Hacer de «Şu tenkid, onun tenkid için ne kadar zorlamalara baş vurduğunu göstermesi açısından kafidir. Sanki o, bir kelimenin iki manaya gelmesi muhtemel olduğunda, ikinci manayı kasdetmek mümkün olduğundan, her ikisinden biri için delil olamayacağını bilmiyor! Ben bu fiil» cenazenin önünden yürünür» diyen kişi için delil olduğunu iddia etmedim ki, bu tenkidler bana yöneltilsin. Bu konuda her hangi bir delil yoktur.)

59. İntikad, 118b; krş, Feth, IV. 344; Aynî, IV. 784-5.
60. İntikad, 95a-b. krş. Feth, III. 299-300; Aynî, III. 680-1.
61. Aynî, II. 538.
62. İntikad, 75a.
63. Feth, V. 326-8.
64. Aynî, V. 600.
65. İntikad, 125a.
66. A.e. 28a.
67. Aynî, V. 91; krş. Feth, IV. 416.
68. İntikad, 131a.
- 68a. Buhârî, 4/vudû, 12.
69. Feth, I, 257.
70. Aynî, I. 708.
71. İntikad, 40b-41a.
72. Aynî, IV. 459.
73. İntikad, 111b.
74. İntikad, 126b.
75. Bkz. Feth, V. 368; Aynî, V. 660.
76. Feth, V. 335.
77. Aynî, V. 613.
78. İntikad, 125a. Burada Aynî'nin bir Türk olduğunu hatırlatalım.
79. İntikad, 209a. Tartışma için bkz. Feth, XIII 91; Aynî, X. 377.
80. Aynî, I. 745.
81. İntikad, 44b.
82. Feth, 81-2.
83. Aynî, I. 207-8.
84. İntikad, 13b.

Faint, illegible text at the top of the page, possibly a header or introductory paragraph.

Second block of faint, illegible text, appearing as a list or series of entries.

Third block of faint, illegible text, continuing the list or series of entries.

Fourth block of faint, illegible text, possibly a concluding paragraph or summary.

Fifth block of faint, illegible text, appearing as a list or series of entries.

Sixth block of faint, illegible text, continuing the list or series of entries.

Final block of faint, illegible text at the bottom of the page, possibly a footer or concluding paragraph.